

Історія науки і техніки

УДК 336:94(470+571)"18"

Н. О. Пасічник

ВПЛИВ ПРЕДСТАВНИКІВ НІМЕЦЬКОЇ ШКОЛИ ФІНАНСІВ НА СТАНОВЛЕННЯ ФІНАНСОВОЇ НАУКИ І ОСВІТИ В ХАРКІВСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ В ПЕРШІЙ ЧВЕРТІ ХІХ СТОЛІТТЯ

У статті на прикладі діяльності Харківського університету першої чверті ХІХ ст. простежено становлення фінансової та фінансово-правової науки, як процесу інтеграції знань політико-камеральних наук і політичної економії. Визначено історіографічні праці, дотичні до теми дослідження. Характеризується діяльність та вплив Л. Якоба та Й. Ланга – представників німецької школи фінансів на становлення фінансово-економічної думки і фінансової практики Російської імперії.

Ключові слова: фінанси, фінансова наука, політична економія, фінансове право, камеральні науки, фізіократи.

Розвиток товарно-грошових відносин в Російській імперії на початку ХІХ ст. супроводжувався розширенням сфери фінансових відносин і усвідомлення суспільством багатогранного значення фінансів в економічному, політичному та культурному житті країни. Із розвитком фінансових інститутів відбувалося напрацювання принципів фінансової політики, генеза фінансової науки і фінансового законодавства. Зміна умов господарювання висунула нові вимоги до фінансової системи держави, правового регулювання фінансової діяльності, органів державного управління фінансами, які, зі свого боку, для здійснення нових функцій потребували освічених і висококваліфікованих кадрових працівників у сфері державних, корпоративних і муніципальних фінансів, здатних ефективно реалізовувати програми державної фінансової політики. Саме в цей період економічна і фінансова проблематика почала викладатися у новостворених університетах Російської імперії – Дерптському (1802 року заснування), Віленському (1803 року), Казанському (1804 року) і Харківському (1805 року), що зумовило потребу у значній кількості викладачів, яка частково задовольнялася за рахунок запрошення іноземних науковців. Значну роль у становленні фінансової та фінансово-правової науки як самостійної сфери наукових досліджень на початку ХІХ ст. відіграли представники так званої російсько-німецької школи (назву використав основоположник німецького історизму В.Рошер) [1, с. 107] – іноземні, переважно німецькі, наукові діячі, запрошені до викладання в університетах Російської імперії, в тому числі і в Харківському університеті. За словами професора В.Лебедева, автора одного з найкращих на теренах Російської імперії підручника з фінансового права, на початку ХІХ ст. відбулося переміщення німецької науки на російських ґрунт [2, с. 102]. Результатом їхньої наукової творчості був симбіоз теоретичних знань набутих у Західній Європі та російської суспільної практики [3, с. 19].

Метою статті є дослідження становлення фінансової та фінансово-правової науки на початку ХІХ ст. в Харківському університеті та визначення впливу німецьких вчених на формування фінансів як самостійної наукової сфери.

Проблема становлення фінансової і фінансово-правової науки в Харківському університеті розглядається нами у контексті адаптації європейських освітніх і наукових ідей до умов Російській імперії, чому значною мірою сприяло встановлення прямих освітніх контактів Росії з Європою. Вагому роль в цьому процесі відіграли німецькі землі, де зародилася «класична» модель університету «поєднання наук» (Universitas litterarum), який функціонував на основі державного забезпечення та під державним контролем, але мав широкі наукові свободи. Саме з Німеччиною на початковому етапі свого становлення найтісніше були пов'язані університети Російської імперії. Ці зв'язки виявлялися в таких аспектах: до Німеччини відправлялися перші студенти на навчання; з Німеччини до російських університетів приїздила викладати найбільша кількість науковців; організація університетів Російської імперії, їхня первісна внутрішня структура безпосередньо складалася під впливом німецьких університетів [4, с. 6].

Дослідження історії Харківського університету розпочалося в дореволюційній історіографії з середини ХІХ ст. Значна джерельна база щодо запрошення німецьких професорів до Російських університетів міститься у Збірнику розпоряджень народної освіти [5]. Значна кількість справ знаходиться у фондї Департаменту народної освіти (Російський державний історичний архів, ф. 733), де знаходяться документи

про зарахування і звільнення німецьких викладачів; матеріали про наукові відрядження до Німеччини; про підготовку викладачів за кордоном (інформація по Харківському університету оп. 49 – 50).

Перші історичні праці, в яких висвітлено історію становлення Харківського університету, в основному присвячувалися ювілеям університету і факультетів. Найбільш ґрунтовними є дослідження О.Рославського-Петровського [6] К.Фойгта [7], М.Лавровського [8], Д.Багалія [9; 10], І.Осіпова, Г.Левицького. Серед видань, дотичних до теми дослідження, також можна виділити праці, присвячені діяльності окремих німецьких учених і огляду їхніх наукових праць [11], огляду публічних викладань [12; 13]

Цікавим історіографічним джерелом, в якому представлено досліджуваний період, є мемуари професора Харківського університету Х.Д.Роммеля про своє перебування в Харкові протягом 1810 – 1815 рр. Роммель після повернення до Німеччини детально описав причини, що зумовили його приїзд до Харкова, порівняв особливості навчального середовища Геттінгенського (де він навчався) і Харківського університетів, а також, елементи побутового життя і взаємовідносин німецьких професорів та їх російських колег. Спогади Х.Д.Роммеля були опубліковані німецькою мовою в Лейпцизі 1854 року, російською – переклад і друк уривку його спогадів мав місце у Харкові 1868 року, повне, коментоване видання мемуарів підготували історики Харківського університету (2001 р.) [14].

До 100-літнього ювілею Харківського університету протягом 1905 – 1908 рр. видаються історичні описи окремих кафедр та факультетів, де у біографічних словниках міститься інформація довідкового характеру майже про всіх вчених-німців, які працювали у Харківському університеті першої половини XIX ст. [10; 15; 16].

У значному масиві досліджень авторів радянського періоду, присвяченій історії розвитку окремих наук (А.Ткаченко, Д.Чижевський, С.Дурилін та ін.), згадуються імена німецьких вчених Харківського університету початку XIX ст., а їхній науковий внесок варіюється від вкрай негативного до схвалення заслуг певних вчених [17, с.6].

Зростання інтересу до історії Харківського університету у пострадянський період, було пов'язано з і святкуванням 185-річного і 200-річного ювілеїв цього навчального закладу [18]. Автори різноманітних за галузевими напрямками відтворюють усі етапи становлення й розвитку університету, характеризують навчальний процес і науковий потенціал, роль університету у громадському житті.

Окрему групу історіографічних праць, де згадуються імена німецької професури Харківського університету на початку XIX ст., складають дослідження загальних питань становлення університетської системи освіти Російської імперії у XIX ст. [4; 19]. Надзвичайно важливою для вітчизняної історіографії є монографія професора Харківського університету С.Посохова [20], де поетапно, на основі значного історіографічного масиву, характеризується еволюція «образів університетів» Російської імперії другої половини XIX – початку XX ст.

На початку XIX ст. університетська освіта Російської імперії переживала період реформування. За Статутом 1804 р. для Харківського, як і для інших університетів Російської імперії, затверджувалося чотири факультети, котрі спочатку називалися відділеннями: відділення моральних та політичних наук (з прийняттям нового університетського Статуту 1835 р. воно було перейменовано на юридичний факультет); фізичних та математичних наук; лікувальних або медичних наук; словесних наук. Спрямування навчання на відділенні моральних та політичних наук відображалося, перш за все, у складі його кафедр і дисциплін, які вивчалися. Згідно зі Статутом до відділення в цей період належало 7 кафедр: богослов'я догматичного та моралістичного; тлумачення священного писання та церковної історії; споглядальної та практичної філософії; права природного, політичного й народного; прав цивільного та кримінального судочинства в Російській імперії; прав найзначніших стародавніх і нинішніх народів; дипломатичної та політичної економії [10, с. 272]. По кафедрі дипломатичної та політичної економії Харківського університету викладалися вступ до політико-камеральних наук, державне загальне право, політична економія, наука про фінанси та природне право, політична арифметика, дипломатика [21, стб.268]. Викладання двох нових напрямків суспільствознавчої науки – камералістики і політичної економії, вивчення яких запроваджувалося у вітчизняних університетах, потребувало кваліфікованих викладачів, а у західноєвропейських університетах їхнє формування як наукових дисциплін набуло форми цілісної системи знань. У цей період до Харківського університету були запрошені вчені у сфері економіки, права та фінансів Йозеф Ланг, Людвіг Якоб, Д.Шмерфельд, розробки яких сприяли становленню фінансової науки і фінансового права як самостійної галузі знань. За даними О.Рославського-Петровського, із 25 осіб, що почали працювати у щойно заснованому Харківському університеті (1805 р.) 19 були іноземцями, а 12 з них – німцями за походженням [22, с.2]. В цілому, попечитель Харківського університету, граф С.О.Потоцький залучив до викладання в навчальному закладі 18 німецьких науковців з різних галузей знань, їхньою діяльністю було охоплено значну кількість навчальних дисциплін гуманітарного та природничого циклів [15].

Людвіг Гайнріх Конрад фон Якоб (у російському варіанті – Людвіг Кондратович Якоб) (1759–1827) прибув до Харкова з Галльського університету, де пройшов шлях від студента до ректора цього університету. Л.Якоб був сформованим відомим вченим, мав значний авторитет у наукових колах, як дослідник проблем камералістики, філософії та релігії. У Харківському університеті Л.Якоб, ординарний професор кафедри дипломатії та політичної економії, з 1807 по 1809 рр. викладав систему політичних наук, загальний вступ до політико-камеральних наук, загальну внутрішню політику, державне та народне право, політичну економію (перелік дисциплін складено за щорічним оглядом публічних викладань [23]). До камеральних наук входили зачатки фінансових знань (у XVIII ст. фінансова наука як самостійна галузь знань ще ніде, окрім Франції, не виокремилася). Термін «камеральні науки» з'явився у XVIII ст. в Німеччині, ним позначали сукупність знань, необхідних для належного та успішного управління камеральним (державним) майном (Kammerguter). До сфери камеральних наук, або камералістики

(Samagalia), відносилось вчення про різні галузі промисловості, які виступали джерелами задоволення державних потреб: агрономія, гірнична справа, лісівництво, торгівля; частково приєднувалася політична економія та деякі основи державного благоустрою і вчення про способи задоволення державних потреб [24, с. 44]. Фінансисти XIX ст. та сучасні дослідники вважають, що німецькі камералісти були своєрідним відгалуженням меркантилізму, який розвивався в умовах фінансового господарства Німеччини [25, с. 10].

Навчальні курси професора Харківського університету Л. Якоба, допомагають виокремити правничу спеціалізацію у деяких економічних дисциплінах, що викладалися в Харківському університеті. Беззаперечною заслугою науковця в контексті нашого дослідження було те, що він першим в історії вітчизняної науки визначив та обґрунтував фінансове право як сформульовану сукупність знань, що знаходиться за межами політичної економії і має власний предмет дослідження [26, с. 219]. При цьому він вважав фінансове право економічною дисципліною, а в самій економіці розрізняв три складові: політичну економію – науку про народне господарство; державну економіку або фінансове право та економічну діяльність держави або цивільне право [27, с. 24]. Л.Якоб виокремив юридичну складову в економічних дисциплінах, так, предметом науки про державне господарство науковець вважав фінансове право, а поліцейського права – економічне законодавство [28, с. 276].

За свої прогресивні погляди (критика кріпосного права, ідеї про передачу в приватну власність казенного лісового господарства, ідея чеканки монет приватними особами тощо) Л.Якоб зазнавав гострої критики від представників економічної та фінансово-правової науки [28]. Проте, теоретичне і практичне визнання отримала його концепція ослаблення грошових криз, що пов'язані з функціонуванням паперових грошей, яку він представив Олександрю I 1809 року. Після цього Л.Якоба перевели до Петербургу і призначили членом фінансової частини у Комісії про закони. По закінченню державної служби 1816 року Л.Якоб повертається до Німеччини, викладати політичні науки в Галльському університеті. Внесок Людвіга Якоба в становлення фінансово-економічної думки і фінансової практики Російської імперії високо оцінили фінансисти вже в 2-й половині XIX ст. Викладач фінансового права, професор В. Лебедев вважав Л.Якоба одним із найвидатніших економістів початку XIX ст. [29].

На початку XIX ст. у Харківському університеті розкрився науковий талант випускника юридичного факультету Фрайбургського університету, прихильника ідей фізіократів, Йозефа Ланга (1775 (або 1776) – 1820). На початку своєї наукової кар'єри в університеті Й.Ланг отримує посаду ад'юнкта відділення філософії і математики, потім переходить на відділення політичної економії, де працює на посаді екстраординарного (з 1810 р.), а з 1812 року – ординарного професора кафедри дипломатики та політичної економії. За період перебування у Харкові (1803 – 1820 рр.) Й.Ланг викладає значну кількість навчальних дисциплін, а саме: народну економію та політичну арифметику; науку про суспільні прибутки; науку про фінанси; природне право; загальне цивілізаційне та народне право; поліцію та науку про державні прибутки; політичну економію; логіку та метафізику; державне господарство; дипломатику (перелік дисциплін складено за щорічним оглядом публічних викладань [23]. У своїх працях Й.Ланг розвиває ідеї економічної школи фізіократів (Ф.Кене, Ж.Тюрго, О.Мірабо), які вперше в історії економічної і фінансової думки розробили модель процесу суспільного відтворення, зробили кількісний аналіз натуральних і грошових потоків, осмислили економічну роль капіталу і вказали на взаємозв'язок фінансів і відтворювального процесу народного господарства. Й.Ланг поглиблює ідеї Ф.Кене (його модель народного господарства), поділяє економіку на сільськогосподарський, промисловий і грошовий сектори, відображає взаємозв'язки між ними за допомогою лінійних рівнянь, створюючи три національні баланси [30]. У праці «Що є гроші?» (1815 р.) Й.Ланг створює вже чотирьох секторну модель макроекономічного кругообігу, взаємозв'язок між секторами показує таблицями-матрицями, де аналізуються потоки продуктів, капіталу і грошей [31], тобто, Ланг, першим в історії економіки пропонує модель економічної рівноваги, набагато випередивши свій час. Слава прийшла до Й.Ланга лише наприкінці XX ст., завдяки дослідженням німецького професора, фахівця в галузі економіко-математичного моделювання Г.Юбе [32]. Деякі тогочасні колеги по Харківському університету іноді скептично ставилися до його розробок, наприклад, Х.Роммель зазначає, що Ланг «думал наделать чудес своим решением политических и социальных вопросов» [33]. Сучасні дослідники вважають, що Й.Ланг висунув ідеї, які знайшли своє втілення лише в XX ст. [34, с. 270].

На процес становлення і розвитку вищої освіти Російської імперії на початку XIX ст. суттєво вплинула європейська університетська модель і прямі освітні контакти з Європою. Формування вітчизняної університетської системи в основному базувалося на німецькій моделі університету, і значну роль у розвитку Харківського університету в цілому, та становленню фінансової і фінансово-правової науки зокрема, відіграли німецькі науковці, як носії світогляду класичного університету. Німецькі вчені у сфері економіки, права та фінансів (Й.Ланг, Л.Якоб), що працювали у першій чверті XIX ст. у Харківському університеті своєю діяльністю охоплювали майже всі дисципліни економічної та камеральної складової. Їхні наукові дослідження мали як загальнотеоретичний, так і прикладний характер, і відтворювали основні напрями розвитку європейської економічної і фінансової наук, як самостійних сфер наукових досліджень.

Джерела та література

1. Історія економічних вчень: навчальний посібник. / [за ред. В.В.Кириленка]. – Тернопіль: економічна думка, 2007. – 233 с.
2. Лебедев В. А. Финансовое право: учебник / В. А. Лебедев. – М.: Статут, 2000. Т.2.– 461 с. – (Сер. «Золотые страницы финансового права России»).
3. Хохуляк В.В. Російсько-німецька школа фінансів та її вплив на становлення вітчизняної науки фінансового права // Фінансове право. – 2012. – № 4 (22). – С. 19 – 22.
4. Андреев А.Ю. Российские университеты XVIII – первой половины XIX века в контексте университетской истории Европы. – М.: Знак, 2009. – 648 с.

5. Сборник распоряжений по Министерству народного просвещения. Т. 1-2. – СПб, 1866. С.151, 174, 177.
6. Рославский-Петровский А.П. Об учёной деятельности Императорского Харьковского университета в первое десятилетие его существования //ЖМНП. – 1855. – № 7. – С.1 – 36.
7. Фойгт К. Историко-статистические записки об Императорском Харьковском университете и его заведениях от основания университета до 1859 года / К.Фойгт. – Х.: тип. ун-та. 1859. – 173 с.
8. Лавровский Н. Замечания о первоначальной истории Харьковского университета / Н.Лавровский // Харьковские губернские ведомости. – 1869. – № 26. – С. 2– 3.
9. Багалея Д.И. Краткий очерк истории Харьковского университета за первые сто лет его существования / Багалея Д.И., Сумцов Н.Ф., Бузескул В.П. – Х., 1906. – 360 с.
10. Юридический факультет Харьковского университета за первые сто лет его существования (1805 – 1905). Т. 1: История факультета/ [под ред.. М.П.Чубинского, Д.И.Багалея] – Х.: Печатное дело, 1908. – 309 с.
11. Зеленогорский Ф.А. И.Шад, бывший профессор философии в Харьковском университете / Ф.А.Зеленогорский // Записки Императорского Харьковского университета. – 1896. – Кн. 2. – Летопись.
12. Обзорение публичных преподаваний в Императорском Харьковском университете за 1806 – 1825 гг. – Х., (ежегодное издание).
13. Роммель Х. О преимуществе и силе истинного и совершенного просвещения // Речи, произнесенные в торжественном собрании Харьковского университета, бывшем 30 авг. 1811 г. – Х., 1811.
14. Роммель К.Д. Спогади про моє життя та мій час. – [Текст] / К. Д. Роммель ; Україна в записках мандрівників і мемуарах. – Х. : Майдан, 2001. – 234 с.
15. Багалея Д. И. Краткий очерк истории Харьковского университета за первые сто лет его существования (1805-1905) / Д. И. Багалея, Н. Ф. Сумцов, В. П. Бузескул. – Х.: Тип. ун-та, 1906. – 329 с.
16. Физико-математический факультет Харьковского университета за первые 100 лет его существования (1805-1905): 1. История факультета. 2. Очерки отдельных кафедр. 3. Биографический словарь профессоров и преподавателей / Под ред. И. П. Осипова и Д. И. Багалея. – Х.: Изд. ун-та, 1908. – 309 с.
17. Фесько Ю. О. Історико-науковий аналіз науково-освітньої діяльності німецьких вчених Харківського університету ...: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.07/ Ю.О. Фесько; НАН України. Центр дослідж. наук.-техн. потенціалу та історії науки ім. Г.М.Доброва. – К., 2008. – 20 с.
18. Харківський університет імені В. Н. Каразіна за 200 років. / В. С. Бакіров, В. М. Духопельников, Б. П. Зайцев та ін. – Харків: Фоліо, 2004. – 750 с.
19. Петров Ф.А. Формирование системы университетского образования в России. Т. 1. Российские университеты и устав 1804 года. – М., 2002; Т.2. Становление системы университетского образования в первые десятилетия XIX в. – М., 2002.
20. Посохов С. І. Образи університетів Російської імперії другої половини XIX – початку XX ст. в публіцистиці та історіографії / Харківський національний ун-т ім. В.Н.Каразіна; Харківське історико-археологічне товариство. – Х.: ХНУ, 2006. – 368с.
21. Сборник постановлений по Министерству народного просвещения. – СПб. – 1864. – Т. 1. – Стб. 264-301; 971.
22. Рославский-Петровский А.П. Об учёной деятельности Императорского Харьковского университета в первое десятилетие его существования //ЖМНП. – 1855.– № 7. – С.1 – 36.
23. Обзорение публичных преподаваний в Императорском Харьковском университете за 1806 – 1825 гг. – Х., (ежегодное издание).
24. Янжул И. И. Основные начала финансовой науки : Учение о государственных доходах / И. И. Янжул. – М.: Статут, 2002. – 555 с.
25. Пушкарева В.М. История финансовой мысли и политики налогов: учебное пособие для вузов. /В.М.Пушкарева. – М.: Финансы и статистика, 2003. – 256 с.
26. Хохуляк В.В. Камералістика та її вплив на становлення вітчизняної науки фінансового права XIX століття / В.В. Хохуляк // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. – 2013. – № 6-1. – Том 1. – С 218 – 221.
27. Коропецький І.-С. Українські економісти XIX століття та Західна наука /І.-С. Коропецький. – К.: Либідь, 1993. – 192 с.
28. Левитський В. Якоб Людвиг Кондратьевич // Юридический факультет Харьковского университета за первые сто лет его существования (1805 – 1905) / Под ред.. М.П. Чубинского, Д.И.Багалея. – Харьков, 1908.– С. 275 – 277.
29. Лебедев В. А. Финансовое право: [учебник] / В. А. Лебедев. – М.: Статут, 2000. – Т. 2. – 461 с. – (Сер. «Золотые страницы финансового права России»).
30. Uebe Gotz. The model of Lang, national income account in 1807 // Computers and Mathematic with Applications. 1990.
31. Winbel H. Die deutsche Nationalokonomie im 19. Jahr-hundert. Darmstadt, 1977.
32. Uebe Gotz. Joseph Lang aus Freiburg. Eine Kreislaufthe-orie von 1807. Zwischen Quesney und Marx //Jahrbtich-er fur Nationalokonomie und Statistik. 1990. № 1.
33. Роммель Х.Ф. Пять лет из истории Харьковского университета. Воспоминания професора Роммеля о своём времени, о Харькове и Харьковском университете (1785 – 1815). – Харьков: Университетская типография, 1868.
34. Покидченко М.Г. Йозеф Ланг – новое имя в истории российской науки / М.Г.Покидченко // Вестник Российской академии наук, 1994, том 64, № 3, с. 266 – 270.

Пасичник Н. А. Влияние представителей немецкой школы финансов на становление финансовой науки и образования в Харьковском университете в первой четверти XIX века
В статье на примере Харьковского университета первой четверти XIX в. прослежено становление финансовой и финансово-правовой науки, как процесса интеграции знаний политико-камеральных наук и политической экономии. Определены историографические труды, касающиеся темы исследования. Характеризуется деятельность и влияние Л. Якоба и Й. Ланга – представителей немецкой школы финансов на становление финансово-экономической мысли и финансовой практики Российской империи.

Ключевые слова: финансы, финансовая наука, политическая экономия, финансовое право, камеральные науки, физиократы.

Pasichnik N. O. The influence of the representatives of the german school of finance on the formation of science and financial education in the Kharkiv university in the first quarter of the nineteenth century

The article traces the formation of financial and legal science as a process of integration of knowledge of cameral political science and political economy by the example of the Kharkiv University in the first quarter of the nineteenth century. The historiographical works relating to the research topic are determined. The article characterizes an activity and influence L. Jacob and J. Lang – representatives of the German school of finance – on the establishment of financial and economic thought and financial practice in the Russian Empire.

Keywords: finance, financial science, political economy, financial law, cameralistic sciences, physiocrats.

УДК 77.000.94(477)"1839/1950"

І. Б. Грушицька

РОЗВИТОК ФОТОГРАФІЇ В УКРАЇНІ (1839 – І пол. ХХ ст.)

У статті розглянуто історію виникнення та тенденції розвитку фотографії в Україні у 1839 р. – І пол. ХХ ст. Центром розвитку фотохімії, фотооптики та наукової фотографії в Україні за часів Російської імперії був фотографічний відділ Імператорського Російського Технічного товариства (ІРТТ). У кінці 20-х і початку 30-х рр. у СРСР було розпочато створення вітчизняної хіміко-фотографічної промисловості. У зв'язку з цим засновано ряд наукових інститутів та вищих навчальних закладів, призначення яких полягало у створенні наукової бази для розвитку фотографічної промисловості. 1926 року було відкрито Одеський науково-дослідний інститут фізики, який став провідним центром в Україні у галузі наукової фотографії.

Ключові слова: фотографічний відділ Імператорського Російського Технічного товариства, фотографія, наукова фотографія, дослідження.

Фотографія як результат відкриттів, зроблених у різних галузях науки, розвиваючись під впливом нових відкриттів у хімії, фізиці, оптиці, є невід'ємною складовою історії науки.

За період тривалістю трохи більше півтора століття свого існування фотографія міцно увійшла в наше повсякденне життя. За допомогою фотографії було зроблено багато важливих відкриттів, які збагатили науку в найрізноманітніших галузях людського знання. Важливу роль відіграє фотографія у вихованні свідомості людей, поширенні знань, культури. Вона є вагомим складовою нашого життя, частиною різноманітних соціальних ритуалів і оператором зримого, впливає на формування звичок візуального сприйняття, стереотипів, світогляду людини.

Офіційною датою винаходу фотографії став 1839 рік. Сьомого січня відомий французький фізик і астроном Домінік Франсуа Араго доповів на засіданні Паризької Академії наук загальні принципи дагеротипії – способу отримання стійкого зображення в камері-обскури, винайденій Луї Жак Манде Дагером 1835 року. Д. Араго ознайомив членів Академії з першим фотографічним процесом і дав фізичне пояснення принципу утворення прихованого зображення. У серпні 1839 року було опубліковано технічний опис дагеротипії, і з цього часу фотографічний процес став надбанням людства [1, с. 14]. Одразу після офіційного оприлюднення методу дагеротипії фотографія набула широкого розповсюдження в Європі. Україна не стала винятком і також була залучена до світового процесу розвитку фотографії.

Історія розвитку фотографії в Україні потребує детального вивчення, адже у вітчизняній історії науки і техніки відсутнє системне дослідження процесу становлення та розвитку фотографії на теренах України. Деякі відомості про історію фотографії в Україні дають праці дослідників О. Трачука, О. Введенського, Т. А. Горлової, І. В. Крикалової, В. Янкового [2 – 6]. Окремі аспекти питання, що досліджується нами, знайшли відображення в дисертаційних дослідженнях вітчизняних істориків науки і техніки. Так, у кандидатській дисертації О. О. Пилипчук «Історія Київського відділення Російського технічного товариства (1871–1919)» [7], автор представляє значний обсяг фактичного та проаналізованого матеріалу, який стосується науково-дослідницької діяльності у галузі фотографії в Київському відділенні Імператорського Російського Технічного товариства. У дисертаційному дослідженні Ю. І. Мушкало «Історія формування і розвитку теорії кольоровості органічних сполук у науковій школі академіка НАН України А. І. Кіпріанова (30 - 70 рр. ХХ ст.)» розглянуто питання розробки українськими вченими фотосенсибілізаторів для виробництва чутливих кіно- й фотоплівки [8].

Мета нашої статті – розглянути історію виникнення та тенденції розвитку фотографії в Україні у період 1839 р. – І пол. ХХ ст.

В Україну фотографія прийшла влітку 1839 р. (Львів. Я Глойзнер). Професор анатомії Львівського університету, чех за походженням, Йозеф Беррес (1796-1844) проводив численні досліді з друком відбитків із дагеротипів за методикою офорту. У квітні 1840 року він описав свій винахід у „Віденській газеті“, а пізніше, у липні 1840 року, видав у Відні окрему брошуру [3].

У Києві та Одесі перші фотографії з'явилися в першій половині 1840-х, у Харкові – 1851 року [2].

15 листопада 1858 р. у Харкові відкривається перше фотоательє. Його засновником був купець 2 гільдії Василь Сергійович Досєкін. Найбільш інтенсивного розвитку фотографія у Харкові набула у 80 – 90-х рр. ХІХ століття. За даними Харківського історичного альманаху, у цей час у місті відкрилося понад 30 нових фотоательє. Серед харківських дослідників і практиків фотографії було багато видатних особистостей: М. І.